

HLEDISKO ČASU PŘI VÝZKUMU REKREAČNÍHO PROSTORU

Dana Fialová

Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, Katedra sociální geografie a regionálního rozvoje

Abstract: The article represents a contribution to the debate on possible approaches in current regional geography. It refers to the fact that the time dimension shouldn't be neglected at the research on regions. The example of tourism destination, understood as a specific region, documents the necessity of the time standpoint. There is used an abstract model and the given issue is outlined on the model area presented by an area with significant concentration of second housing in the close neighbourhood of a big city.

Key words: region; second housing; time; tourism destination

1. ÚVOD

Cílem příspěvku je v obecné rovině přispět k diskusi věnované teorii a metodologii regionální geografie, resp. konceptu regionu. Důraz se klade zejména na diskusi časové dimenze, jakožto dalšího rozměru vlastního geografického poznání. Problematika je v obecné rovině dokumentována poznatky dlouhodobých výzkumů rekreačního prostoru, které se realizují a KSGRR PřF UK, na destinaci cestovního ruchu, chápané jako příklad specifického regionu. Konkrétně pak formou případové studie oblasti s vysokou koncentrací druhého bydlení v těsném zázemí Prahy.

2. PŘÍSTUPY KE STUDIU REKREAČNÍHO PROSTORU

Region bývá tradičně zkoumán v daném časovém okamžiku, či v určité časově omezené etapě společnosti (např. řádu desítek let). Většinou jako statický objekt, nikoli jako objekt vyvíjející se (Chromý 2003). Takovéto způsoby hodnocení kritizuje již v roce 1984 A. Pred (Passi 2001). A. Passi (1986, 2001) poukazuje na potřebu historické

perspektivy. Přistoupíme-li k hodnocení regionu je třeba brát vždy v úvahu hledisko času a zároveň diskutovat/zvažovat z jakého úhlu pohledu region hodnotíme. Zda jako vnější/nezávislý pozorovatel, či jako jeho součást – aktér uvnitř regionu probíhajících procesů, interakcí, vazeb.

Obdobně jako je např. hodnocena regionální identita, kdy identita regionu může být objektivní a subjektivní resp. vnější x vnitřní. Image regionu má pak právě dvě základní dimenze a to image z „vnitřku“ – tedy jak ji chápou aktéři působící uvnitř regionu a image z „vnějšku“ jak je region chápán vnějšími aktéry (Passi 1986).

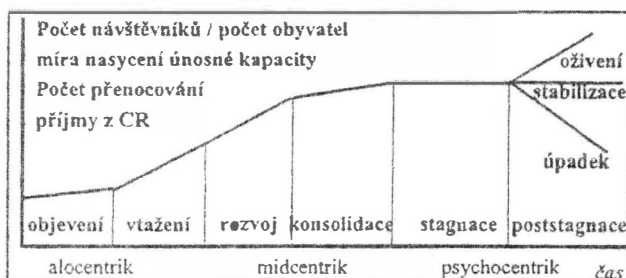
Nutnost takového přístupu je možné demonstrovat např. na existenci /formování/ turistického/rekreačního regionu, kde obzvláště je rozdílný pohled rezidentů a dalších aktérů v regionu působících a naopak turistů a návštěvníků, kteří region využívají k specifickému účelu a po omezenou dobu. Tento specifický účel využití území (poznání, relaxace, realizace volnočasových aktivit...) je výrazně vázán na časové období. Jak na denní (dokumentují např. výsledky studie časoprostorové zátěže v Českém Krumlově – publikováno v Pásková 2008), týdenní, roční, tak i na delší časový úsek vývoje daného regionu (např. vázáno na vývoj turistické destinace dle Butlerova cyklu, Pásková, Zelenka 2002). Jiné procesy v regionu dominují a region utvářejí či reprodukují ve vrcholné sezóně, kdy se vedle každodenních potřeb rezidentů (bohužel často ustupují i do pozadí) klade důraz na uspokojení specifických potřeb turistů/rekreatantů a jiné pak v klidovém období, kdy naopak mohou být rezidenti nuceni region opouštět z důvodu např. nedostatku pracovních příležitostí.

Vnitřní i vnější image regionu se tak mění nejen v řádu desetiletích, ale i během roku – v závislosti na sezónnosti aktivit rezidentů, turistů, rekreatantů. Mimo sezónu představuje region pro rezidenty oblast/území s kvalitním bydlením v přírodně atraktivním prostředí, ovšem s nedostatkem pracovních příležitostí, pro průměrné turisty (značný je rozdíl mezi turistou užívajícího masového cestovního ruchu a environmentálně uvědomělým, kterých sice přibývá, ale budou jistě ještě velmi dlouho v menšině) pak oblast bez výraznějších atraktivit (např. v Česku horské středisko počátkem listopadu, či řecké přímořské letovisko v únoru). Naproti tomu ve vrcholné sezóně je turista/rekreatant nadšen regionem plným atraktivit a rezident sužován přelidněností a turistickou inflací, pro část rezidentů podnikajících v cestovním ruchu s možností rychlého zisku.

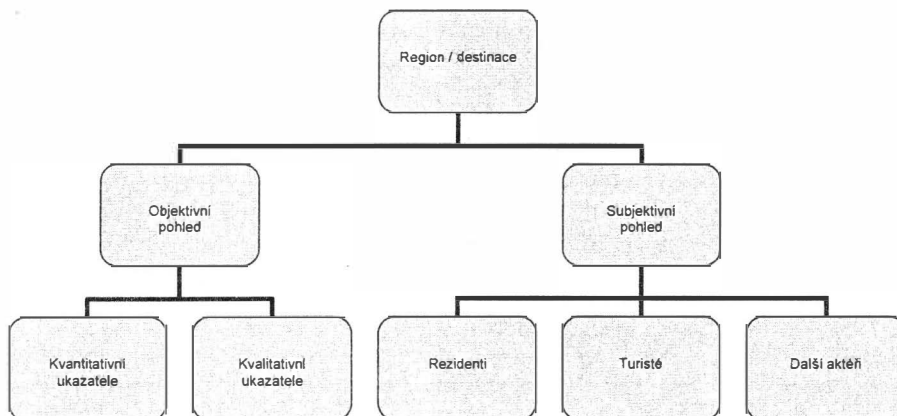
V delším časovém horizontu zachycuje změny v turistickém regionu (častěji používán termín turistická destinace – může být chápáno na různých řádovostních úrovních) např. křivka Butlerova cyklu (obr. 1). Ta zachycuje objektivní realitu především na základě kvantitativních ukazatelů (počet turistů, zisk), ale též kvalitativních (vztah rezidentů k turistům a návštěvníkům). Je nutné podotknout, že toto vnímání turistického regionu lze považovat především za objektivní, popřípadě je můžeme považovat za subjektivní převážně z vnitřního hlediska – tak jak jej vnímají aktéři působící uvnitř sledovaného regionu (obr. 2). Zde se pak jedná o aplikaci konceptu sociální směny, který při studiu destinací cestovního ruchu, tedy regionů sociální konstrukce uplatňují, např. Ap (1990) Shaw a Williams (1994), Hernandez, Garcia a Cohen (1996) a další.

Potřebu sledování vývoje regionu můžeme pro názornost demonstrovat ještě na dalším příkladu, a to na lokalitě s významným zastoupením objektů druhého bydlení (Bičík a kol. 2001). Majitelé a uživatelé druhého bydlení představují ve své podstatě jakýsi přechod mezi rezidenty a turisty. Proto je i problematika druhého bydlení zkoumána dominantně z hlediska sídelní struktury a cestovního ruchu (Fialová 2000, Vágner, Fialová a kol. 2004, Fialová, Vágner 2005) a je vhodné ji neopomíjet ani při studiu formování regionální identity (Chromý 2003), neboť uživatelé a majitelé objektů druhého

bydlení (zejména chataři a chalupáři) představují v mnohých regionech (např. zázemí velkoměsta) další nezanedbatelný typ aktérů, kteří svými aktivitami či vnímáním souvazečnosti s územím pomáhají region institucionalizovat.



Obrázek 1 Butlerův životní cyklus turistické destinace. Zdroj: Pásková, Zelenka 2002



Obrázek 2 Možnosti vnímání turistické destinace/regionu

3. SLEDOVÁNÍ ZMĚN V REKREAČNÍM PROSTORU JIŽNÍHO ZÁZEMÍ PRAHY

Výše byla nastíněna nutnost přistupovat ke studiu regionu – vymezeného prostoru – s vědomím různých časových dimenzí sledování (historická etapa, vývojová etapa, sezónnost, měsíční, týdenní i denní perioda).

Jako modelové území nám poslouží lokality s výrazným zastoupením objektů druhého bydlení Jarov, Károv, Ohrobec v zázemí Prahy sledované detailně od počátku devadesátých let (Fialová 1999), zmiňované jako prostor s různým typem osídlení i v literatuře ve 40. letech 20. století (Joura 1944). Jedná se o prostor katastrálního území obce Ohrobec a části katastrálního území Lhota u Dolních Břežan, které jsou situované

na pravém břehu Vltavy (podél řeky, v bočních údolích přítoků a na náhorní plošině) v okrese Praha-západ za jižní hranicí hlavního města Prahy. Oblast při vodních tocích je dostupná železniční tratí Praha-Braník-Vrané nad Vltavou, oblast plošiny automobilovou a dnes již příměstskou autobusovou dopravou, která je součástí Pražského integrovaného dopravního systému. Tyto lokality jsou formou detailních terénních šetření sledovány od roku 1991. Prováděla se zde zejména pozorování soustředěná na sledování stavu a využívání objektů a parcel. Změny jsou zaznamenávány do katastrální mapy a je pořizována fotodokumentace. Terénní šetření bylo dále doplněno dotazníkovým šetřením mezi majiteli a uživateli druhého bydlení a to v letech 1991, 1998 a 2006. Dotazování probíhalo pomocí standardizovaného dotazníku, ve kterém se otázky soustředily především na současné a zamýšlené využívání objektů a přílehlého prostoru.

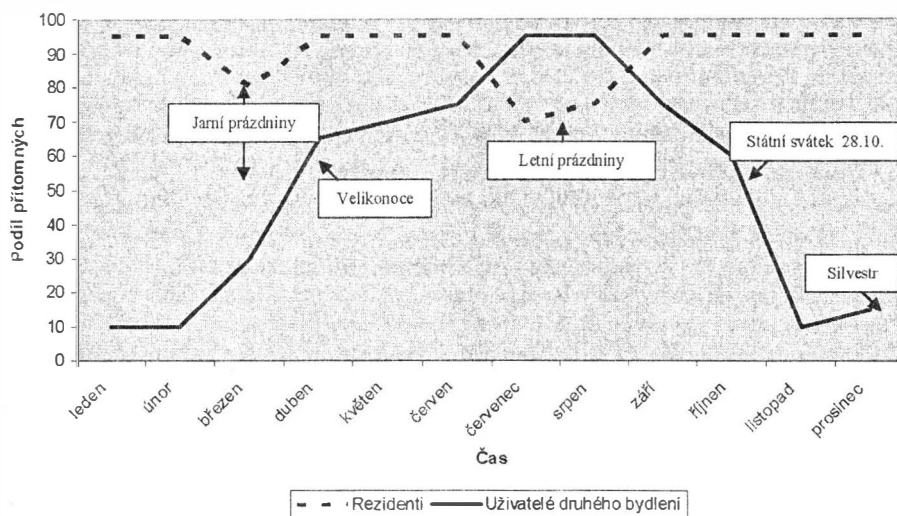
Pro charakteristiku vývoje oblasti využijeme tři časové periody o rozdílné délce, zkracující se směrem k přítomnosti. První, která zachycuje dlouhodobý vývoj lokality je v rozmezí let třicátých až šedesátých, druhá končí přelomovým rokem 1989 a třetí zachycuje současnost.

V počátku meziválečném období se jednalo o klasickou venkovskou oblast (obec Ohrobec čítala např. v roce 1921 220 trvale žijících obyvatel), území mělo výrobní – zemědělskou funkci, dominovala zemědělská produkce a jednalo se o uzavřený region. Vzhledem k společenským změnám (ekonomicky silící střední vrstva v Praze), životnímu prostředí (neznečištěná městská krajina průmyslovou výrobou), dopravní dostupnosti (vlakové spojení, nedaleko hlavní dopravní tepny z Prahy na jih) se tato oblast stala zajímavou pro nový typ osídlení, nesoucí v sobě první prvky meziválečné suburbanizace. Na plošině v zemědělsky intenzivně využívané krajině vznikl zárodek jakéhosi zahradního města využívaného dominantně k trvalému bydlení, k samozásobitelské zemědělské produkci. Pro část majitelů objektů však mělo území také již rekreační funkci (objekty druhého bydlení). Naproti tomu v údolích podél vodních toků vznikala sídla naprosto nového typu s dominantní funkcí rekreační, budovaná dělnickou mládeží a levicově orientovanými intelektuály hledajícími inspiraci v hnutí woodcraft či v rodokapsech idealizujících dobývání „Divokého Západu“. Ta v poválečném období vznikala i na plošině v návaznosti na zahradní město. Dochází tak ke střetu různého funkčního využití území, které se zvyrazňuje v šedesátých letech, kdy původní venkovské osídlení pozbývá zemědělské funkce a ponechává si funkci obytnou, naproti tomu velmi prudce, nejprve nekoordinovaně, později (konec 70. let) i plánovitě dominuje v tomto prostoru funkce rekreační. Region přestává být uzavřeným a stává se přechodně (nejprve neděle, později víkendy a období dovolených) cílovým pro obyvatele Prahy.

V osmdesátých letech, kdy se stává uživateli objektů druhého bydlení další generace, napříč všemi sociálními vrstvami, a která se dostává do penzijního věku, objevuje se sezónní obytná funkce i u objektů druhého bydlení. Zároveň posilují obousměrné kontakty „z“ (pracovní a školní dojíždka) a „do“ regionu (krátkodobá i dlouhodobá rekreace). (V lokalitách se nachází dohromady přes 850 objektů druhého bydlení různého typu).

Výraznou změnu ve využití území v oblasti zaznamenáváme s nástupem devadesátých let. Po změně majetkových poměrů, v závislosti na politických, společenských a ekonomických změnách (restituce, soukromé podnikání, tržní prostředí...), dochází k nové výstavbě v pravém slova smyslu suburbálního typu. Realizují se zde jak developerské projekty, tak dochází k individuální výstavbě soukromými staviteli (Oučedníček 2006). Zároveň s touto výstavbou, která navazuje jak na původní venkovské osídlení, původní zárodky prvorepublikového zahradního města, tak na zástavbu objekty druhého

bydlení dochází k zastavování proluk, které v rekreačním sídle sloužily jako veřejný prostor. Nejzajímavější je přeměna objektů druhého bydlení na objekty trvale obývané. Ta je možná několika formami: původní rekreační objekt je zbourán a vystavěn objekt nový, splňující všechny nároky na komfortní bydlení, nebo je objekt druhého bydlení stavebně upraven (Fialová, Kadlecová 2007, Fialová, Novotná, Vágner 2007). V mnoha případech, již nebylo třeba aby byl objekt upraven, ihned může sloužit k trvalému bydlení. Lze konstatovat, že v současné době zde dochází k prolínání třech forem osídlení – původního venkovského i se samozásobitelskou zemědělskou funkcí, rekreačního s ustupující samozásobitelskou funkcí a luxusního suburbálního bydlení. Změny je možné dokumentovat i kvantifikovat např. v roce 1991 bylo ve sledovaném území hlášeno k trvalému pobytu cca 300 osob a evidováno 860 objektů druhého bydlení, v roce 2008 již přes 1200 obyvatel a počet objektů druhého bydlení mírně poklesl v důsledku jejich transformace na objekty určené k trvalému bydlení. Samozřejmě je bezpodmínečně nutné sledovat jak jsou stádia vývoje této lokality (i zde je možné po úpravách aplikovat Butlerovu teorii životního cyklu destinace) chápána z vnějšku a z vnitřku. Z vnitřku jsou jistě odlišně vnímány a posuzovány původními rezidenty, rekreanty a rezidenty novými. Toto chápání je v těsné souvislosti s potřebami jednotlivých aktérů.



Poznámka: Rekreační funkce je představována druhým bydlením

Obrázek 3 Zatížení lokality s obytnou a rekreační funkcí v průběhu kalendářního roku

Dále je významné sledovat změny i během kalendářního roku. Obytná funkce je prakticky po celý rok stabilní, výrazně však dochází ke změně podílu funkce rekreační, která narůstá většinou po Velikonocích, nejvyššího podílu dosahuje o letních prázdninách a klesá koncem října (obr. 3). Rekreační funkce je zde míněna faktická, na základě reálného počtu rekreantů, v tomto případě uživatelů objektů druhého bydlení. Nikoli na základě Defertovy funkce (Pásková, Zelenka 2002), která vychází z počtu rekreačních lůžek. Tyto změny se samozřejmě projevovaly s různou intenzitou i v jednotlivých etapách vývoje popsaných výše. Nejmarkantnější byly v období vrcholného rozmachu

využívání objektů druhého bydlení, v období normalizace. Jedná se o dobu kdy vlastnictví a užívání objektu druhého bydlení patřilo k prioritám napříč sociální skladbou obyvatelstva a v důsledku společenských a ekonomických poměrů patřilo k aktivitám umožňujícím občanům seberealizaci a rekreaci, svým způsobem režimem tolerovanou, ba i podporovanou.

Ještě jemnější časovou linku, kterou je nutné sledovat opět v závislosti s předchozími oběma, je využití periody denní. Zde je nejhodnější uplatnit náročnou metodu deníků vyplňovaných respondenty. Ta však dosud v této lokalitě nebyla použita a výsledky vyplývají z pozorování a řízených rozhovorů. Jiné funkce jsou dominantní ve všední den, jiné o víkendech a svátcích. Diskutovat lze i aktivity a procesy, které se odehrávají v průběhu čtyřiaadvaceti hodin. (Např. které prostranství je jak, kým a v kterou denní dobu využíváno.) Vedle uvedené časové dimenze nelze opomenout jak region, v němž se sledovaná lokalita nachází, v jednotlivých etapách a časových dimenzích vnímají jednotlivé typy uživatelů. Potřeby jednotlivých aktérů (skupin) se buď kumulují (využití místní prodejny během sobotního dopoledne), nebo mohou působit protichůdně (sobotní práce v objektu druhého bydlení versus klidový režim objektu trvalého bydlení).

4. ZÁVĚR

Cílem příspěvku bylo přispět do diskuse věnované přístupům ke studiu regionu. Potřeba získat komplexní pohled na daný region si vynucuje nezbytnost nahlížet na region z různých úhlů ať již z vně či zevnitř regionu. Mimo jiné proto, že region vzniká, je utvářen, formován, reprodukován jak vnitřními, tak vnějšími aktéry viz obr. 2. Určující se pak stává pro všechny aktéry hledisko času. Pokud konkrétně zkoumáme nějaký rekreační prostor, v našem případě se jednalo o lokalitu s výraznou rekreační funkcí představovanou existencí objektů druhého bydlení, jsme nuceni tento prostor sledovat nejen z hlediska dlouhodobého vývoje (např. pomocí teoretických konceptů jakým je Butlerův cyklus turistické destinace), ale i v časových dimenzích mnohem kratších jako je rok, týden či dokonce den. Při výzkumu regionů v území s dominující rekreační funkcí je třeba respektovat že regiony jsou v čase proměnlivé. Velmi zjednodušeně je to i demonstrováno na obr. 3, kdy na základě pozorování, nejen v lokalitě popsané v uvedené případové studii, jsou vidět změny v podílu rezidentů a rekreatantů, kteří daný region nejen využívají během kalendářního roku, ale zejména utvářejí.

Poděkování

Příspěvek vznikl za finanční podpory GAČR v rámci projektu č. 403/09/1491 „Význam rekreační funkce sídel a obcí v procesu formování regionální identity a identity regionů ČR“. Autorka tímto děkuje za podporu.

Literatura

AP, J. 1990. Residents perceptions research on the social impacts of tourism. In. *Annals of Tourism Research*, 37, č. 2. Orgando: Elsevier Science, 1990, 610-616

- BIČÍK, I. a kol. 2001. *Druhé bydlení v Česku*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, Katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, 2001. 167.
- FIALOVÁ, D. 1999. Second homes in the hinterland of Prague and possibilities of their transformation for permanent house In: *Acta Facultatis Rerum Naturalium Universitatis Comenianae. Geographica Supplementum* No2/II, Bratislava: Univerzita Komenského v Bratislavě, 1999. 213-221.
- FIALOVÁ, D. 2000. *Transformace druhého bydlení v Česku (na příkladu zázemí Prahy)*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, Katedra sociální geografie a regionálního rozvoje PřF UK v Praze, 130 – Dizertační práce.
- FIALOVÁ, D., VÁGNER, J. 2005. Struktura, typologie, současnost a perspektivy druhého bydlení v Česku. In: *Geografie – Sborník ČGS*, 109, č.2. Praha: Česká geografická společnost, 2005. 73-81.
- FIALOVÁ, D., KADLECOVÁ, V. 2007. Nové trendy a dopady druhého bydlení. In: *Česká geografie v Evropském prostoru: Sborník XXI. Sjezdu České geografické společnosti*. Ed Kraft, Mičková, K., Rypl, J., Švec, P., Vančura, M. České Budějovice: Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Pedagogická fakulta, Katedra geografie, 2006. 36-41.
- FIALOVÁ, D., NOVOTNÁ, E., VÁGNER, J. 2007. *Druhé bydlení v Česku – chataření a chalupaření v proměnách generací*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, Geografická knihovna, 25.5. – 20.10. 2007 – Výstava.
- HERNANDEZ, A., GARCIA, H., COHEN, J. 1996. Residents attitudes towards an instant tourism enclave. In: *Annals of Tourism Research*, 23, č. 4. Orgando: Elsevier Science, 1996, 755-779.
- CHROMÝ, P. 2003. Formování regionální identity: nezbytná součást geografických výzkumů. In: *Geografie na cestách poznání: Sborník příspěvků k šedesátinám Ivana Bičíka*. Ed Jančák, V., Chromý, P., Marada, M. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, Katedra sociální geografie a regionálního rozvoje, 2003. 163-178.
- JOURA, L. 1944. Příspěvek k studiu sídelních poměrů v středním Povltaví a přilehlých oblastech. In: *Věstník Královské české společnosti nauk*. Třída pro filosofii, historii a filologii, č. IV. Praha: Královská česká společnost nauk, 1944. 31.
- OUŘEDÍČEK, M. (ed.) 2006. *Sociální geografie pražského městského regionu*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, Katedra sociální geografie a regionálního rozvoje PřF UK v Praze, 2006. 159.
- PASSI, A. 1986. The institutionalization of regions: a theoretical framework for understanding the emergence of regions and the constitution of regional identity. In: *Fennia*, 164, č. 1, Helsinki, 1986. 105-146.
- PASSI, A. 2001. Europe as a social process and discourse. Considerations of place, boundaries and identity. In: *European Urban and Regional Studies* 8. č.1, London: SAGE, 2001. 7-28.
- PÁSKOVÁ, M. 2008. *Udržitelnost rozvoje cestovního ruchu*. Hradec Králové: Gaudeamus, 2008. 298.
- PÁSKOVÁ, M., ZELENKA, J. 2002. *Cestovní ruch – Výkladový slovník*. Praha: MMR ČR, 2002. 448.
- SHAW, G., WILLIAMS, A. M. 1994. *Critical Issues in Tourism: a Geographical Perspective*. Oxford: Blackwell Publisher, 1994. 280.
- VÁGNER, J., FIALOVÁ, D. a kol. 2004. *Regionální diferenciacie druhého bydlení v Česku*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, Katedra sociální geografie a regionálního rozvoje PřF UK v Praze, 2004. 284.

The time dimension at the research on recreational space

Summary

The aim of this article is to contribute to the discussion about theory and methodology of regional geography while the stress is put on the issue of the time dimension. This issue is documented on the example of the research on recreational space on both general and specific level. On general level there is the possibility of the assessment of a region from an objective point of view using the Butfer's life cycle of destination and qualitative and quantitative methods and from a subjective point of view as it is understood by individual agents acting inside and outside a region. A theoretical frame in the concept of social exchange can be found here. On specific level the importance of inclusion of the time dimension is demonstrated on the example of an area with a significant share of second housing in the close neighbourhood of Prague. Changes in this region are described as on the level of long-term development (changes of functions:

1. residential and agricultural,
2. residential and recreational,
3. residential, self-transforming recreational and residential function of a new type),
as changes in the course of a year, a week, a day.

Changeability of regions in time is documented. It is not an easy task to obtain a complex view of a given region. There is a whole range of aspects, one of them being identical for all agents i.e. the time dimension.